

ПРОБЛЕМИ ФІЛОЛОГІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

УДК 811.161.2'373

DOI: 10.31891/2415-7929-2019-19-10

ЦАРАЛУНГА І. Б.

Хмельницький національний університет

**ОСОБЛИВОСТІ КОНСОНАНТИЗМУ СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
У ГРАМОТАХ XV СТ.**

У статті йдеться про мовну варіативність українських грамот XV ст. За допомогою наскрізного аналізу документів досліджено особливості консонантизму староукраїнської мови того часу, визначено територіальну специфіку засвідчених фонетичних явищ.

*На підставі вивчення мови писемних пам'яток встановлено, що різні наслідки реалізації приголосних фонем призвели до розвитку варіативності в консонантизмі української мови XV ст., зокрема, відображено чимало важливих фонетичних явищ: ствердіння приголосного [p], притаманне південно-західноукраїнським діалектам; ствердіння шиплячих приголосних, типове для української мовної системи; часті приклади твердого приголосного [ц], характерного північноукраїнським говіркам; уподібнення м'якими передньоязиковими приголосними наступного [j], відображене в сучасній українській мові; уподібнення у сполученнях „дзвінкий + глухий“ та „глухий + дзвінкий“; спрощення в групах приголосних, наявне в українській мові сьогодні; різнопланова специфіка рефлексів звукосполучень *dj, *zdj; ознаки переходу [mj] > [mn], притаманного південно-західним говіркам; відображення звуків [r] та [r'] та ін.*

Ключові слова: грамоти, консонантизм, староукраїнська мова, приголосний звук, діалект.

TSARALUNGA I.

Khmelnitsky National University

**SPECIAL ASPECTS OF CONSONANTISM OF THE OLD UKRAINIAN LANGUAGE
IN THE LETTERS OF THE XV CENT.**

The article deals with the language of valuable reminders of the official style – Middle-Age letters. With the help of the end-to-end analysis of the XV century documents there were investigated the special aspects of consonantism of the Old Ukrainian language of that time, the territorial specificity of the witnessed phonetic phenomena was determined.

On the basis of the developed methodology for the analysis of written monuments, the first attempt in the Ukrainian studies of systematic investigation of variational phonetic elements was made, the causes of language fluctuations were clarified, the role of dialects, foreign-language influences in the emergence of phonetic and morphological variability of written monuments of the specified period was identified, the place of linguistic parallelism in the formation of a specific literary-written system in the Ukrainian and adjacent territories of XV century was determined.

*Many important sound changes were observed: the hardening of the consonant [p], typical of the south-western Ukrainian dialects; the hardening of sibilants, typical of the Ukrainian language system; frequent examples of the hard consonant [u], characteristic of the North-Ukrainian sub-dialects; assimilation by the soft apical consonants of the neighboring [j], reflected in the modern Ukrainian language; assimilation in the combinations of "sonant + voiceless" and "voiceless + sonant"; simplification in the groups of consonants, present in Ukrainian nowadays; diverse specificity of reflexes of the sound combinations *dj, *zdj; signs of transition [mj] > [mn], typical of the south-western sub-dialects; reflection of sounds [r] and [r'], etc. Various consequences of the phonemic implementation have led to the development of variability in the consonant system of the Old Ukrainian language of the XV century.*

Keywords: letters, consonantism, Old Ukrainian language, consonant, dialect.

Збережені грамоти XV ст. було написано на різних українських землях і суміжних з ними теренах: Буковині, Галичині, Південному Поділлі, Поліссі, Центральній Україні тощо. Окремі тексти створено поза межами українських земель (у Вільні, Ейшишках, Троках, Мозирі, Полоцьку, Кракові, Петркові, Радомлі, Сучаві, Нямці, Яссах та ін.), однак за виразними українськими фонетичними і морфологічними ознаками науковці небезпідставно зараховують їх до цінних джерел вивчення історії української мови, а докладний аналіз великої кількості мовних фактів фонетичного рівня дає змогу висновувати про формування основних фонетичних рис староукраїнської мови, помітних уже в найдавніших пам'ятках і закорінених, вочевидь, ще в праслов'янській мові, про діалектне членування українських територій.

Закордонні видання українських грамот XV ст. та студії їх, здійснені в XX ст., становлять чималий інтерес. Зокрема, румунський дослідник Й. Богдан схарактеризував мову найдавніших молдавських кирилических грамот, упорядкував й опублікував документи канцелярії Штефана Великого [15; 16], польський дослідник В. Курашкевич детально описав мову галицько-волинських пам'яток XIV – XV ст. [17], норвезький лінгвіст Хр. Станг проаналізував мову документів Великого князівства Литовського [18]. У другій половині XX ст. – на початку XXI ст. відбулося поживлення в галузі вивчення мови пам'яток завдяки праці М. Антошина, Л. Гумецької, О. Купчинського, О. Молдована, М. Пещак, В. Русанівського [1; 3; 4; 7; 10; 12] та ін.

Мета нашої наукової розвідки – за допомогою наскрізного аналізу текстів грамот XV ст. дослідити особливості консонантизму староукраїнської мови того часу, визначити територіальну специфіку засвідчених фонетичних явищ.

Джерельною базою дослідження стали тексти українських грамот XV ст., опубліковані у виданнях (подаємо з прийнятими у нашій статті скороченнями, указуючи рік і орієнтовне місце написання грамоти, сторінку у виданні – *І. Ц.*): УГ – Русанівський В.М. Українські грамоти XV ст., Київ, 1965; ССУМ – Гумецька Л.Л. Словник староукраїнської мови XIV – XV ст., т. 1–2, Київ, 1977–1978; DRH – Documenta Romaniae Historica. A. Moldova, v. I–III, Bucureşti, 1975–1980; Сб – Сборник палеографических снимков древних грамот и актов, хранящихся в Виленском Центральном архиве и Виленской Публичной библиотеке, вып. 1, Вильна, 1884; Розов – Розов В. Українські грамоти. Т. 1. XIV і перша половина XV ст., Київ, 1928.

Як зазначив А. Залеський: «Консонантизм української мови відносно діакронічної осі розвитку... виявився більш стабільним, ніж вокалізм, але в плані територіальної диференціації українського діалектного континууму ареальні консонантні відмінності посідають помітне місце» [6 с. 69]. Це насамперед мовні хитання, спричинені проблемою відбиття на письмі палатальності / велярності приголосних, щодо ареалогічних характеристик яких, за спостереженнями В. Мойсієнка, картина членування українського мовного простору в XVI – XVII ст. представлена досить строкато [9, с. 219].

С т в е р д і н н я [p']. Виявлено мовні хитання, спричинені ствердінням приголосного [p'], в одній справі на одному аркуші: *монастиру – монастирю* 1422 Нямц, УГ, 76; *цара – цар* 1484, УГ, 137–138; більшість – у молдавських грамотах *Козаревци* 1431 Сучава, ССУМ, I, 485 – *Козаровци* 1436 Васлуй, ССУМ, I, 485; *домь Лазоровь* 1487 Сучава, ССУМ, I, 537 – *брата Лазорева* 1432 Сучава, ССУМ, I, 537; *монастири* 1487 Сучава, DRH, A III, 30 – *монастирю* 1415 Сучава, DRH, A I, 57; *хотара* 1490 Сучава, DRH, A III, 112 – *хотар#* 1424–1425 Сучава, DRH, A I, 84; по *хотарю* 1463 Сучава, УГ, 117 – по *хотари* 1487 Сучава, DRH, A III, 26; у документах із різних земель: *двораномь* 1487 Краків, УГ, 43 – *двор#ни(н)* 1499 Вільно, УГ, 63 (тут і далі в круглих дужках записуємо надрядкові літери у слові – *І. Ц.*); *писарю* 1452 Сучава, ССУМ, II, 147 – *писару* 1489 Краків, ССУМ, II, 147; *наши(х) р#дца* 1434 Дорогунь, УГ, 90 – *ра(д)ци* ливовські 1460 Сучава, УГ, 114; пор. ще: *говорачи* 1484, УГ, 138; *земли...* до великого *мора* 1440 Торговище, УГ, 136; а також – поодинокі приклади в текстах північного походження: за *вєпра* 1499 Вільно, ССУМ, I, 164; *генвара* 1444 Луцьк, ССУМ, I, 241; *но"вра* 1452 Луцьк, УГ, 38. Ареал депалаталізації [p'] охоплює Буковину, Галичину, які й на сучасному етапі характеризуються хитаннями у відображенні [p'] перед відповідниками *a, *e [2, II, к. 115–116].

Ознаки твердості/м'якості шиплячих та ц. Знаходимо чимало прикладів ствердіння шиплячих, так само послідовних, як і в українських грамотах XIV ст.: *дє(р)жали* 1487 Краків, УГ, 43 – *дєрж#ли* 1408 Сучава, УГ, 72; *дєрж#ти* – *дєржати* 1408 Сучава, УГ, 72; *Журжъ* 1408 Сучава, УГ, 72 – *Журжъ* 1454 Байчани, УГ, 103; *Журж#* 1411 Сучава, УГ, 74 – *Журжа* 1422 Нямц, УГ, 76; *Бырлич#* 1411 Сучава, УГ, 74 – *Бырлича* 1438 Сучава, УГ, 92; *Крънич#ни* 1448 Сучава, ССУМ, I, 519 – *Кръничани* 1476 Ясси, ССУМ, I, 520; *львовч#не* 1408 Сучава, УГ, 72 – *ливовчанє* 1460 Сучава, УГ, 113; *начални(к)* 1429 Сучава, УГ, 85 – *нач#лни(к)* 1430 Сучава, УГ, 87; *пєча(т)* 1401 Київ, УГ, 26 – *пч#(т)* 1401 Троки, УГ, 33; *початы* 1489 Краків, УГ, 45 – *поч#хо(м)* 1411 Сучава, УГ, 74; *праоунуч#тj(м)* 1422 Буковина, УГ, 77 – *праунучатомь* 1462 Сучава, УГ, 116; *Ста(н)чю(л)* 1460 – *Ста(н)чоу(л)* 1462 Сучава, УГ, 113, 115; *оуч#стїє* 1411 Сучава, УГ, 75 – *оучстїє* 1460 Сучава, УГ, 113; *ч#дхъ* 1429 Сучава, УГ, 85 – *чадh(х)* 1438 Сучава, УГ, 93 тощо; *възьпши#* 1411 Сучава, УГ, 75 – *възьпшиа* 1443 Сучава, УГ, 96; *Дробыша* – *Дробышу* 1458 Острог, УГ, 39–40; *нашу* 1452 Луцьк, УГ, 38 – *нашу* 1499 Київщина, УГ, 31; *Вприша* 1411 – *Вприш#* 1429 Сучава, УГ, 74, 84 та ін.

Консеквентно засвідчено тверді шиплячі в антропонімах, зокрема, у Р. в. однини іменників чоловічого роду: *В#чковича* 1407 Вільно, УГ, 35; *Дохновича*, *Хре(б)товича* 1490 Луцьк, УГ, 49; *Вльча*, *Домонкоуша*, *Ил"ша* 1411 Сучава, УГ, 74; *Брълича*, *Драгоша*, *Купчича* 1429 Сучава, УГ, 85; *Андрониковича*, *Бълоша*, *Жумътатєвича*, *Лимбъдоулчевича*, *Протопоповича*, *"коуша* 1438 Сучава, УГ, 92; *Богуша*, *Брасвича*, *Васковича*, *Диєниша*, *Жулича*, *Костича*, *Ванча*, *Порковича*, *Хоудича*, *Шєрбича*, *Юргича* 1443 Сучава, УГ, 96; *Кы(н)дєвича*, *Врыша*, *Пы(н)тєча* 1454 Байчани, УГ, 103; *Дановича*, *Даманкуша*, *Крєцєвича*, *Понїча*, *Сакъша* 1462 Сучава, УГ, 116; *Гудича*, *Микотича*, пана *Рћєшиа* 1488 Сучава, УГ, 125 та багато інших, але: пана *Микач#* 1454 Байчани, УГ, 103, *Табоуч#* 1411 Сучава, УГ, 74; *Харч#* 1446 Сучава, УГ, 100; *Шєстович#* 1422 Вільче, УГ, 66 і под.

Послідовно відображені тверді ч, ш у Д. в. однини таких номенів: *Ивашєвичу*, *Романовичу* 1489 Краків, УГ, 45; *Пут#тичу* 1497 Ейшишки, УГ, 59; *Русиновичу* 1499 Вільно, УГ, 63; *Хре(б)товичу*, *Юрьєвичу* 1490 Луцьк, УГ, 49; *Пєгоховичу*, *"новичу* 1487 Краків, УГ, 43; *Ма(р)тиновичу*, *Ю(р)євичу*, *"цьковичу* 1489 Радомль, УГ, 47 тощо, але: *Аргшию* 1440 Торговище, УГ, 137; *Борисовичю* 1465 Київ, УГ, 29; *Мжєоровичю* 1458 Острог, УГ, 39 та ін.

Приклади ствердіння шиплячих трапляються у топонімах, виражених іменниками у формі множини: у *Байчанє(х)* 1454 Байчани, УГ, 103; *Рєпчичаны* 1446 Сучава, УГ, 99; *Ставча(н)* 1490 Сучава, УГ, 130 і под.

У загальних назвах, виражених іменниками чоловічого, жіночого і середнього роду, переважає написання стверділих шиплячих: *гроша* 1407 Вільно, УГ, 35; *дворища*, *дворищу* 1422 Вільче, УГ, 66; с *ключа*, *шуба* 1488 Краків, УГ, 44; по *вбычаю* 1474 Васлуй, УГ, 122; *сєлища* 1443 Сучава, УГ, 96; *сєлищу* 1465 Київ, УГ, 29; *тис#ча* 1445 Вільховець, УГ, 37; *товарышу* 1489 Петрков, УГ, 46; *урочища* 1401 Київ,

УГ, 26; зь млынисчами, ставищами, щадки 1498 Троки, УГ, 61-62; по(л)жами 1490 Луцьк, УГ, 49 тощо, але *дй#* 1422 Нямц, УГ, 76. Дієслівні форми характеризуються такими ж змінами: *вручає(м)*, *вборочати* 1401 Київ, УГ, 26; с# *вбрѣц@*(м) 1429 Сучава, УГ, 85; *выде(р)жавшы*, не *понижало*, *вбъежъдчати* 1489 Петров, УГ, 46; *держалъ*, *пожаловали* 1468 Житомирщина, УГ, 30; не *послуша(т)*, *рекош@* 1440 Торговища, УГ, 137; *присъждчали* 1498 Троки, УГ, 61; *прїйдоша* 1474 Васлуй, УГ, 122; *рекоша* 1443 Сучава, УГ, 96; *спуцать* 1480 Кременець, УГ, 42 та ін., але *свѣдчю* 1421 Львів, УГ, 64.

За спостереженнями В. Курашкевича, у значній кількості галицько-волинських грамот XIV – XV ст. виступає написання *жа*, *ча*, *ша*, *оа*: *Жаворонковича*, *прислушасть*, а також простежується хитання *жу*, *чу*, *шу*, *оу* – *жю*, *чю*, *шю*: *нашу* – *нашю*, *хочу* – *хочю* та ін. Як стверджує дослідник, м'якість шиплячих приголосних утримується лише в гуцульських, бойківських, східнокарпатських говірках [17, с. 91–92]. Справді, в Атласі української мови зафіксовано варіативну вимову [ж] / [ж'], [ч] / [ч'], [ш] / [ш'] у мовленні мешканців Закарпаття, Львівщини, Івано-Франківщини, позаяк і деяких районів Буковини і північно-західної Волині (особливо – північно-західних її теренів) [2, II, к. 112-113]. М. Антошин, у свою чергу, пропонує вважати часті написання *жу*, *шу*, *чу*, *шу*, *шчу*, *чу* результатом впливу болгарської писемності, у якій із часів старослов'янської мови поступово встановлювалися норми письма з нейотованими голосними після шиплячих і *ц* [1, с. 26]. Дослідник дещо непереконливо пояснює приклади написання *ы* після шиплячих впливом білоруської мови, у якій, на його думку, усі шиплячі до XV ст. стверділи: *вашы*, *межы*, *чынити* [1, с. 27], хоча ми вважаємо, що цілком природніше вбачати в такій диспалаталізації шиплячих вплив місцевого українського мовлення.

По-різному відображається вимова африкати *ц*: *вѣ(д)чиц#* 1443 Сучава, УГ, 95 – *вѣ(д)чца* 1488 Сучава, УГ, 124; *в(т) готовца* – *в(т) готовц#* 1446 Сучава, УГ, 99-100; *два(д)цать* 1480 Кременець, УГ, 42 – *двадцѣть* 1407 Вільно, УГ, 35; *дванаиц#*(м) 1421 Буковина – *двана(д)цать* 1471 Київщина, ССУМ, I, 287; *дѣлницю* 1478 Львів, УГ, 67 – *дѣлницю* 1448 Берестя, ССУМ, I, 339; *Изварецоу* – *Изварецю* 1466 Сучава, DRH, A II, 188; *м(с)ца* 1468 Житомирщина, УГ, 30 – *мѣсяця* 1499 Київщина, УГ, 31; *втца* 1458 Острог, УГ, 40 – *в(т)ц#* 1445 Вільховець, УГ, 37; іншого *соудцоу* 1444 Сучава, ССУМ, II, 400 – іншого *соудцю* 1458 Дольний Торг, ССУМ, II, 400; *р#дца* 1434 Дорогунь, УГ, 90 – *р#(д)ц#* 1448 Буковина, УГ, 101, але: с *радиц#ми* 1408 Сучава, УГ, 70; *старцы* 1444 Ступно, ССУМ, II, 380 – *старци* 1422 Погоничі, ССУМ, II, 380; *тринадцатого* 1444 Луцьк, ССУМ, II, 445 – *трынадцатого* 1498 Мозир, ССУМ, II, 445 тощо.

Варто зауважити: більшість форм містять твердий кінцевий *ц*, зокрема, іменники жіночого роду в Н. в. однини: *пр(ч)стѣа Бѣа*, *Троица* 1443 Сучава, УГ, 96; *Балица* 1404 Сигет, УГ, 134, *Бачаница* 1478 Львів, УГ, 67, *Бһрезовица* XV ст. Овруч, ССУМ, I, 149; *Гнилиця* 1463 Луцьк, ССУМ, I, 245; *Горлиця* 1422 Вільче, УГ, 66, *кадельниця* 1475 Путна, DRH, A II, 310; *Ко(з)мица* 1460 Сучава, УГ, 113, *Матюшица* 1433 Сучава, DRH, A I, 163; *половица* 1498 Троки, УГ, 62, але: *Крѣниц#* 1436 Васлуй, DRH, A I, 218; *Телиц#* 1446 Сучава, УГ, 99. Аналогічно – у З. в. однини: ворота поставити на *влицу* 1494 Луцьк, ССУМ, II, 164; черес *доубровицоу* 1489 Сучава, ССУМ, I, 329; *крѣницю*, *Молдовицу* 1411 Сучава, УГ, 74; на *"блунивсцу* 1488 Сучава, УГ, 125; *"ловицу* 1499 Вільно, УГ, 63, але: *граньцию* 1430 Новоселиця, ССУМ, I, 392; *Каменицю* 1459 Прилуки, ССУМ, II, 403; *Топлицю* 1453 Сучава, DRH, A II, 34; у Д., О. в. множини: *падчерицам* 1484 Сучава, ССУМ, II, 120; *крыницами* 1407 Вільно, УГ, 35; *куницами* 1490 Луцьк, УГ, 49; у М. в. множини: *границахъ* 1498 Троки, УГ, 62.

Такі ж тенденції простежуємо в іменниках чоловічого роду, насамперед, у Р. в. однини: *Игнатіа бгоно(с)ц(а)* 1414 Сучава, ССУМ, I, 104; *Вишиница* 1470 Сучава, DRH, A II, 241; *Воронца* 1490 Сучава, УГ, 131, *Крѣме(н)ца* 1480 Кременець, УГ, 42, *в(т) Нһмца* 1429 Сучава, УГ, 85; *побһдоносца* 1472 Сучава, УГ, 121; *Раковца* 1431 Сучава, DRH, A I, 152; *сестреница* 1488 Рівне, ССУМ, I, 418; *Студеница* 1439 Сучава, DRH, A I, 276; іншого *соу(д)ца* 1448 Буковина, УГ, 101; *Сѣл@ница* 1404 Сигет, УГ, 134; *Чю(д)отворца* 1443 Сучава, УГ, 97; але *Болванця* 1429 Турійськ, УГ, 36, на врѣхъ *Солонц#* 1415 Сучава, DRH, A I, 57; у Д. й М. в. однини: *Вишиници* 1470 Сучава, DRH, A II, 241; *Ивашку Кра(в)цоу* 1495 Вільно, ССУМ, I, 508; на *Сырцу* 1401 Київ, УГ, 26, але: *Изварецю* 1466 Нямц, ССУМ, I, 426; *лицю* 1459 Ясси, DRH, A II, 121.

Превалюють приклади з твердим *ц* у числівниках: *двадѣцать*, *по(л)трет#дѣцати* 1487 Краків, УГ, 43; *двана(д)цать* 1471, ССУМ, I, 269; *пятнадцатѣи* 1498 Троки, УГ, 62, *тридѣцать* 1480 Кременець, УГ, 42; *три(д)цати* 1489 Краків, УГ, 45 тощо, але: *девятигонадцѣт* 1450 Овруч, ССУМ, I, 291.

На часте написання *ца* у мові галицько-волинських грамот XIV – XV ст.: с *костелца*, *криховца*, *дубровица* тощо – звернув увагу В. Курашкевич, проте відзначив у досліджуваних документах і вагання *ца* – *ц#*, *цу* – *цю*: *вѣца*, *до конца*, *обѣцуючи*, *к столицу* – *вѣц#*, *границ#*, *границю*, *крѣм#нѣцю* і под. [17, с. 93–94]. Мовознавець наголосив на графічному характері таких написань, оскільки, припустив він, писарі не задумувалися над значенням тої м'якості, бо читали знак *ц* завжди м'яко. Проте й сьогодні українські діалектологи фіксують хитання у вимові африкати *ц*. Твердий [ц] (*хлопец*, *удовец*) виявляють у сучасних північноукраїнських говірках і на суміжних територіях Росії та Білорусі, а ізоглоса [ц] перед флексійним голосним переднього ряду (*вулиця*, *на вулицю*) проходить від Західної Волині до північно-східних теренів України [2, I, к. 112]. Щодо південно-західного наріччя, то варіативність [ц'] / [ц] більшою чи меншою мірою

притаманна говіркам чи не усього ареалу, окрім переважання твердого *ц* на Буковині, а також на деяких теренах Словаччини [2, II, к. 74].

На підставі територіальної неоднорідності у написанні шиплячих приголосних за матеріалами ділового письменства можна висновувати про території повного ствердіння шиплячих і *ц*: Луцьк, Кременець, Житомир. Натомість з'являються зони вияву переважно твердих шиплячих з поодинокими відображеннями їх м'якості: Вільче, Львів, Острог, Київ, Сучава. Відсутність ареалу з порівняно частими написаннями м'яких шиплячих може свідчити про завершення процесу депалаталізації шиплячих приголосних.

Відображення асиміляції/дисиміляції приголосних. Очевидні наслідки процесу уподібнення м'якими передньоязиковими приголосними наступного [j] у вигляді двох графем знаходимо у словах: по *желанню*, по *прѣданню* 1466 Сучава, DRH, А II, 192; *wt(ь) Каменню* 1475 Сучава, DRH, А II, 305; а також: *нарощення* 1498 Троки, УГ, 62, що міститься у грамоті, опублікованій за пізньою копією, у котрій можуть бути графічні відступи від оригіналу. Проте доцільно зауважити, що подовження приголосних позначалося на письмі не завжди і не однаково, бо навіть у наступних XVI і XVII ст. писарі троїсто передавали наслідки цієї прогресивної асиміляції: виносили графему над рядок; зберігали *ь*; просто писали одну літеру: *бра(н)#, нагорожєнемъ, с Подоля, розумнѣе, в сказа(н)е, стиснєнѣе* та ін. [9, с. 278]. Тож у документах XV ст. це явище засвідчено в написаннях з одною графемою, іноді – надрядковою: *жы(т)я* с тобою 1496, ССУМ, I, 366; *мои(м) имє(н)"(м), нарощє(н)", чолоби(т)"* 1490 Луцьк, УГ, 49; не отчына але *набыте* 1440 Володимир, ССУМ, II, 112; *поменєнное наданѣ* 1401 Київ, УГ, 26; *тыє наданя* 1498 Городно, ССУМ, II, 12; *дерево на осєленє* 1478 Лукониця, ССУМ, II, 93; за *пєча(т)ю* 1413 Львів, МГ, 272; *пода(н)##* 1480 Кременець, УГ, 42; без *подвижєня* 1444 Луцьк, ССУМ, II, 163; *наше прида(н)є* 1459 Київ, ССУМ, II, 237; *принужєн##* 1481 Острог, ССУМ, II, 243; *прирожєня* 1462 Сучава, ССУМ, II, 245; безъ *противлин##* 1436 Львів, ССУМ, II, 264; *па(н) су(д)"* 1421 Львів, УГ, 65; по *ѣмену* 1440 Торговище, УГ, 136; *оуживан##* свои 1459 Прилуки, ССУМ, II, 466 тощо.

Трапляються паралельні написання: *имє(н)"* 1490 Луцьк, УГ, 49 – *имнїя* 1429 Сучава, УГ, 84-85; *наслѣдованїємъ* 1448 Хотин, ССУМ, II, 26 – *наслидованєм* 1462 Сучава, ССУМ, II, 26; *оборонєние* XV ст., ССУМ, II, 69 – *оборонїня* 1408 Судомир, ССУМ, II, 69; *пєчатю* 1422 Вільче, УГ, 66 – *пєчатю* 1465 Київ, УГ, 29.

Приклади з *j* складають абсолютну більшість: *владнїємъ, утвє(р)ждєніє* 1401 Київ, УГ, 26; *ильины(м), Иль#, имнїисѣхъ* 1407 Вільно, УГ, 35; у *Подольи* 1429 Турійськ, УГ, 36; *с# взольєть* 1458 Острог, УГ, 40; *бл̣гошциєню, данїя* 1411 Сучава, УГ, 74; *сѣ бл̣годарєніємъ, братїамъ, възн̣(с)єнія, Іліаша, имнїя, молєніємъ, wobцанїє, ст̣(с)єніє, оутвр̣ж(д)єніє* 1429 Сучава, УГ, 84-85; *братїями, възн̣єнія, имнїя, произволєніємъ, оумилєніємъ* 1430 Сучава, УГ, 86-87; *бл̣гошциєнїя, даанїє, потвр̣ждєніє, произволєніємъ* 1443 Сучава, УГ, 95-96; *бл̣гопроизволєніємъ, роубжїє* 1446 Сучава, УГ, 99; *викупленїє* 1471 Сучава, УГ, 119; *братї#ми, задоушїє, потвр̣ждєнія, успєніє* 1490 Сучава, УГ, 130-131; *вѣ(данїє)* 1404 Сигет, УГ, 134; *вѣданїє, wobцанїємъ, произволнїємъ, прошенїя* 1440 Торговище, УГ, 136-137; *начиньє, судъ"* 1413 Львів, МГ, 272 та багато ін.

Отже, у молдавських грамотах XV ст. консеквентно простежується приголосний [j], у пам'ятках з Волині, Галичини, Центральної України – ознаки його асиміляції та пом'якшення попереднього приголосного звука.

Уподібнення у сполученнях „дзвінкий + глухий” та „глухий + дзвінкий” почасти простежуємо у префіксах та прийменниках. Найбільшою варіативністю відзначаються прийменники і префікси *з/-с-*: *сѣ* Евлашкоць – зъ Романом XV ст. Овруч, Сб, 3; з мнщаны 1493 Троки, УГ, 50 – *сѣ* мнщчаны 1408 Сучава, УГ, 70; *с* потоки 1407 Вільно, УГ, 35 – з потоки 1490 Луцьк, УГ, 49; зъ ставищами 1498 Троки, УГ, 61 – *сѣ* ставищи 1499 Вільно, УГ, 63; *сѣ* ска(р)бу 1488 Краків, УГ, 44 – копь з два(д)цать 1480 Кременець, УГ, 42; *с* полємъ и з сн̣ожатми 1458 Острог, УГ, 39; з болоты *с* полми, з багны з дубровами и з бобровыми гоны, *с* куницами 1490 Луцьк, УГ, 49 тощо; *звѣсили* 1468 Житомирщина, УГ, 30; *згинуль* 1498 Троки, УГ, 61; *здавна* 1452 Луцьк, УГ, 38; *здержати* 1456 Сучава, УГ, 105; *зѣ(з)ди(м)* 1493 Троки, УГ, 52 – в̣селєнскы(х) *сѣборовь* 1411 Сучава, УГ, 75; *сѣбравшихсѣ* 1443 Сучава, УГ, 96; *спустили* 1456 (?) Буковина, УГ, 107; *сѣтворили* 1429 Сучава, УГ, 85 і под. В. Курашкевич зауважує на випадки асиміляції прийменників *с* і з перед *с-*, *з-*: *исычємъ, иставомъ, изємлю, изатьмъ* [17, с. 87].

Чимало мовних паралелізмів простежуємо в написаннях прийменників і префіксів *из-/ис-*: *ис* нихъ 1445 Вільховець, УГ, 37 – *изъ* ска(р)бу 1488 Краків, УГ, 44; *и(с)* своєю 1468 Житомирщина, УГ, 30 – *из* нашою 1465 Київ, УГ, 29; *ис* землі 1460 – *из* века 1462 Сучава, УГ, 113, 116; а також: *изъ* бесарабъ 1408 Сучава, УГ, 71; *из* л̣са 1490 Сучава, УГ, 131; *изъ* свого 1499 Київщина, УГ, 31, але: *исъ* в̣шми 1430 Сучава, УГ, 87; *исъ* своимъ 1499 Київщина, УГ, 30; *исъ* сеножа(т)ми 1490 Луцьк, УГ, 49; *изгубити* 1499 Київщина, УГ, 31 – *иствори(л)* 1484, УГ, 138; *изберє(т)* 1411 Сучава, 74 – *истичєть* 1422 Нямц, УГ, 76 тощо.

Такі ж зміни репрезентовані в інших префіксах (прийменниках):

без-/бес-: *бєспєчно* 1401 Київ, УГ, 26 – *бєзбжєнаго* 1443 Сучава, УГ, 96; *бєзконєчны#* 1438 Сучава, УГ, 93, але: *бє(з)* копы 1487 Краків, УГ, 44; *бє(з)* призволенъ# 1495 Вільно, УГ, 54; *бєзъ* хьтрости 1408 Сучава, УГ, 72; *бєз* никоторого м#шканїя 1448 Буковина, УГ, 101 і под.;

зо-/со-: *со* всіми 1407 Вільно, УГ, 35 – *зо* всіми 1498 Троки, УГ, 61; *со* всьмь 1452 Луцьк, УГ, 38 – *зо* всьмь 1458 Острого, УГ, 39; *со* млыномь 1480 Кременець, УГ, 42 – *зо* все(м) 1401 Київщина, УГ, 26 та ін.;

от-/од-: *итъ* города 1480 Кременець, УГ, 42 – *w(д)* кривдъ 1489 Краків, УГ, 45; *wdъ* ты(х) 1489 Петрков, УГ, 46 – *w(т)* насъ 1429 Турійськ, УГ, 36; але: *итъведываеѣ* 1484, УГ, 138; *w(т)дае(м)* 1401 Київ, УГ, 26; *w(т)метали* 1424 Васлуй, УГ, 122; *отняти* 1499 Київщина, УГ, 31; *w(т)пустили* 1407 Вільно, УГ, 35 тощо;

рас-/раз-, роз-/рос->рош-: *раздрушити* 1488 Сучава, УГ, 126 – на *расколи* 1411 Сучава, УГ, 74; *роширити* 1407 Вільно, УГ, 35 – *розездъ* 1499 Київщина, УГ, 31; *розмаити* 1460 Сучава, УГ, 111 – *роспоустокъ* 1407 Вільно, УГ, 35 і под.;

через/через: *чере(з)* Табина 1484, УГ, 138 – *чересъ* его землю 1407 Вільно, УГ, 35; *чересъ* Сочавы 1408 Сучава, УГ, 71 та ін. Ступінь оглушення кінцевого приголосного в цьому прийменнику призвів, очевидно, до написань: *чере* Молдовоу, *чере* Молдовицу 1411 Сучава, 74. Ознаки оглушення кінцевого приголосного у прийменнику *через* фіксують в південно-західному наріччі: у говірках північно-західної Волині, у деяких районах Рівненської, Хмельницької, Чернівецької областей і на Закарпатті [2, II, к. 253].

Зрідка наслідки оглушення приголосних фіксуємо в середині слова: *бегаячи – прибехъши* 1484, УГ, 138; *понише w(т) еди(н) доу(б) – пониже* того міста 1432 Сучава, УГ, 88–89; *свѣдки* 1452 Луцьк, УГ, 38 – *свѣтки* 1407 Вільно, УГ, 35; а також: на могилу *дуплнную* 1427 Сучава, УГ, 80; *лю(т)ска* пам"(т) 1401 Київ, УГ, 26 тощо.

Мовний паралелізм у текстах українських грамот XV ст. зумовили поодинокі випадки знеголошення *v > ф*: *твѣ(р)ско(му) – тфѣ(р)скому* 1488 Краків, УГ, 44; *квасъ* 1408 Сучава, УГ, 70 – *кфа(с)* 1460 Сучава, УГ, 111; *польвтора* 1408 Сучава, УГ, 71 – *по(л)фтора* 1460 Сучава, УГ, 112. Вочевидь, їх можна пов'язувати з дещо незрозумілим на той час звуковим статусом запозиченої графеми *ф*.

У паралельних написаннях у грамотах з різних теренів відображено наслідки асиміляції за місцем і способом творення: *ближши* 1404 Медика, ССУМ, I, 100 – *близши* 1489 Краків, ССУМ, I, 100; *братъство – бра(ц)ство* 1484, УГ, 138; *Боучачскы* 1467 Хотин, ССУМ, I, 133 – *Бучаскыи* 1448 Коломия, ССУМ, I, 133 – *Боучацкиш* 1459–1460 Самбір, ССУМ, I, 133; *w(т) пчолы* 1456 Нямц, УГ, 105 – *w(т) бчо(л)* 1458 Дольний Торг, УГ, 109; *музского – музкого* 1498 Троки, УГ, 62; *немѣскаго* 1462 Сучава, УГ, 116 – *немѣцкаго* 1427 Сучава, УГ, 80; *немѣцкыи* 1474 Васлуй, УГ, 123 – *немѣцкыи* 1460 Сучава, УГ, 113; *светским* 1443 Острого, ССУМ, II, 321 – *свѣцкому* 1468 Сучава, ССУМ, II, 321; *сере(т)скыи* 1408 Сучава, УГ, 72 – *серецкаго* 1471 Сучава, УГ, 119; *смотрѣцкыи* 1445 Вільховець, УГ, 37 – *смотрѣцкои* 1429 Турійськ, УГ, 36; *щадки – счадки* 1498 Троки, УГ, 62–63 та ін.

Скупчення двох приголосних спричинили дисиміляцію: тамо *крѣсть* роубан 1492 Сучава, ССУМ, I, 512 – *свѣтого хрѣста* 1462 Сучава, ССУМ, I, 512; *кто* 1499 Київщина, УГ, 31 – *кто* 1445 Вільховець, УГ, 37; не ходилъ *никто* 1456 Нямц, УГ, 105; *што* 1452 Луцьк, УГ, 38, *то* 1490 Сучава, DRH, A III, 114 – *що* 1498 Троки, УГ, 61; *тоби* 1409 Сучава, DRH, A I, 36, *штобы – щобы* 1411 Сучава, УГ, 74 тощо. До надпоправних написань, імовірно, треба зараховувати мовні одиниці у варіативних парах: *зав#зку* 1423 Сучава, УГ, 79 – *зав#зк(у)* 1474 Васлуй, УГ, 123; *литовское* 1460 Сучава, УГ, 111 – *литовжъское* 1489 Петрков, УГ, 46 тощо.

Інші фонетичні зміни. Випадки мовного паралелізму в українських пам'ятках ділового письменства XV ст. були зумовлені процесом спрощення звуків у групах приголосних. До прикладу, в одному й тому ж документі: *властнымъ – власныи* 1499 Вільно, ССУМ, I, 181; у текстах з північних земель: *въ князѣвѣ* 1438 Луцьк, ССУМ, I, 162 – з *князѣства* 1447 Берестя, ССУМ, I, 162; південно-західних: *наместънику* 1489 Краків, УГ, 45 – *наместнику* 1489 Радомль, УГ, 47; буковинських: *съ мѣстч#ны* 1408 Сучава, ССУМ, I, 630 – *мѣсч#номъ* 1445 Буковина, ССУМ, I, 630; егоже *очиноу* 1439 Сучава, ССУМ, II, 112 – оу моєи *отчины* 1411 Дольний Торг, ССУМ, II, 112; *польвтора* 1408 Сучава, УГ, 71 – *по(л)тора* 1460 Сучава, УГ, 113; у пам'ятках з різних територій: *мѣстъце* 1494 Луцьк, ССУМ, I, 587 – на *мисцѣ* 1479 Новий Град, ССУМ, I, 587; *про(т)чѣе* 1401 Київ, УГ, 26 – *прочѣи* 1488 Сучава, УГ, 126; *тогда* 1474 Васлуй, УГ, 123 – *теды* 1401 Київ, УГ, 26; а також: *власным* 1422 Вільче, УГ, 66; *кожъды(и)* 1489 Петрков, УГ, 46; *Кост#нтиновичъ* 1452 Луцьк, УГ, 38; *семое* лнто 1407 Медика, Розов, 72; *счасливо* 1401 Київ, УГ, 26; *чесныхъ* 1435 Черняхів, Розов, 132; поряд із: *съпричастни(к)* 1443 Сучава, УГ, 98; *сръ(д)цѣмъ* 1443 Сучава, УГ, 95; *шестъдѣс#тъ* 1429 Турійськ, УГ, 36 і под. Приклади „випадання” приголосних фіксує у мові молдавських грамот В. Ярошенко: *намисковъ, серцѣмъ, чесно, шѣсдѣс#т* та ін. [14, с. 44].

Розвиток приставних приголосних [в] та [з] простежуємо перед голосними *а, о, у* в грамотах з Полісся, Галичини, Буковини: на имя *Анна – тая Ганка* 1494, Троки, ССУМ, I, 77, 237; на *вокно* солное 1413 Зудечів, ССУМ, I, 189 – по оусих *окна(х)* 1453 Сучава, ССУМ, I, 189; на *волху* 1490 Сучава, УГ, 131 – на *о(л)хоу* 1458 Корочин Камінь, ССУМ, II, 83; *вни* 1487 Краків, УГ, 43 – *воны* 1498 Троки, УГ, 61; *итчину – вотчину* 1463 Острого, УГ, 41; *вочы* 1495, ССУМ, II, 78 – *очима* 1495 Вільно, ССУМ, II, 78; ще пор.: *ва(та)мань* 1423 Сучава, УГ, 79; *вотняль* 1499 Київщина, УГ, 31; *Волховець* 1421 Буковина, ССУМ, I, 193; *Волховецького* 1403 Сучава, ССУМ, I, 193; оу *Волховци* 1445 Вільховець, УГ, 37; на *Воулховѣ* 1428 Сучава, ССУМ, I, 205; на *ворловую* могилу 1400 Буковина, ССУМ, I, 196; надъ *Вормѣны* 1401 Сучава, ССУМ, I, 196; *ворожай* имее(т) XV ст., ССУМ, I, 197; при моєи *вотниш* 1434 Кременець, Розов, 130; на *вупр(и)е* 1404 Медика, Розов, 70; от Ничипора *Воушковичов* 1492 Друцьк, ССУМ, I 205; але *ивъса* 1488 Краків, УГ, 44 тощо.

Виникнення епентетичного [л'] після губних приголосних репрезентують написання: *Волковяннинъ* – *Вовлковлянина* (!) 1451 Вільно, ССУМ, I, 190; *зем#ни(н)* 1499 Вільно, УГ, 63 – *земл#ни(н)* 1463 Острог, УГ, 41; *зем#номъ* 1487 Краків, УГ, 43 – *земл#не* 1458 Острог, УГ, 40; *купли* 1489 Краків, УГ, 45 – *куп#(т)* 1460 Сучава, УГ, 111, а також: *възлюбленнаго*, на могилу *дупл#ную* 1427 Сучава, УГ, 80; *выку(н)ление* 1471 Сучава, УГ, 119; *вставл#ючи* 1490 Луцьк, УГ, 49; *зоставляемъ* 1498 Троки, УГ, 61; *ставленъ* 1458 Острог, УГ, 40; *роубли, оустановлено* 1460 Сучава, УГ, 112; в *Радомъли* 1489 Радомль, УГ, 47; много голоду и томли 1484, УГ, 138; *торговл#ми* 1408 Сучава, УГ, 70 та ін., проте: *роб#ть* 1445 Вільховець, УГ, 37; *сведомъе* 1478 Львів, УГ, 68.

Як свідчать мовні факти, відображення звукосполучень *dj, *zdz відбувалося по-різному:

dj > жд: *непонуждени* 1488 Сучава, DRH, A III, 34; *по(д)тве(р)ждае(м)*, *утве(р)жденіе* 1401 Київ, УГ, 26; *потверждаемо* 1443 Сучава, УГ, 95; *потвержденіе, оугождъиши(х)* 1411 Сучава, УГ, 75; *прину(ж)дени*" 1478 Львів, УГ, 67; *ро(жд)ство* 1421, ССУМ, II, 296 тощо;

dj > жс: к *Медвижи* Могили 1447 Луцьк, ССУМ, I, 582; *нароженъе* 1489 Радомль, УГ, 47; *всуж#емъ* 1404 Медика, Розов, 70; *потвержаемъ* 1445 Луцьк, ССУМ, II, 209; *потверженіе* 1408 Сучава, УГ, 72; *принужен#* 1481 Острог, ССУМ, II, 243; *прироженя* 1462 Сучава, ССУМ, II, 245; *присуж#емъ* 1404 Медика, ССУМ, II, 248; *ржства* 1445 Вільховець, УГ, 37; *рожества* 1478 Львів, УГ, 68; на *рожество* 1439 Сучава, ССУМ, II, 296; *оутвержені*" 1403 Сучава, DRH, A I, 26 і под.;

*zdz > ждж (ждч): *вбъеждчати* 1489 Петрков, УГ, 46; *прие(ж)джали* 1495 Вільно, ССУМ, II, 238; *приеждчали* 1498 Троки, УГ, 61 тощо.

У грамотах XV ст. репрезентована різнопланова специфіка відображення колишнього *dj. Континуант *дж*, за висновками Ю. Шевельова, почав запроваджуватися на письмі наприкінці XVI ст. [13, с. 94]. Рефлекс *zdz представлений в українській мові формою *ждж* (*іжджу*) [5, с. 35], однак, відповідно до спостережень Г. Півторака, у ранніх староукраїнських пам'ятках звук *дж* часто передавали як *дч* (*приеждчалъ, Андрю Дчюса*) [11, с. 133], що й фіксують досліджувані нами документи. В. Мойсієнко у численних поліських пам'ятках XVI–XVII ст. виявив виразну тенденцію до відображення африкати *ждж* < *zdz і *жс* < *dj у решті написань: *въеждчаючы, приежджати; нароженя* тощо [8, с. 40]. У сучасних українських говорах виокремлюють кілька зон реалізації виявів *dj, *zdz, серед яких північна (за винятком західно-поліської) зі значною частиною говірок північної Наддніпрянщини протиставляється решті території обмеженим уживанням африкати *дж* у дієсловах 1-шої особи однини: *во |жу, си |жу, хо |жу* [2, I, к. 254; 2, II, к. 235].

Засвідчено ознаки переходу [mj] > [mn], притаманного сучасним південно-західним говіркам [2, II, к. 76]: *тємъ"нь* 1408 Сучава, УГ, 70 – *тємн#нь* 1480 Сучава, УГ, 111; *Мн#тин* 1448 Берестя, ССУМ, I, 603.

По-різному відображені звуки [z] та [r]: *бегаючи – прибеъиши* 1484, УГ, 138; *Герман(ь)* 1479 Сучава, DRH, A II, 332 – *Хермана* 1468 Сучава, DRH, A II, 225; *Гринка* 1422 Нямц, УГ, 76 – *Хринка* 1415 Сучава, DRH, A I, 58, *Хри(н)ко* 1456 (?) Троки, УГ, 107; *Гринковичи* 1498 – *Хри(н)кови(ч)* 1456 (?) Троки, УГ, 61, 107; *гроши* 1487 Краків, УГ, 43 – *хроши* 1460 Сучава, УГ, 111; *мохил(у) – могилу* 1425 Сучава, DRH, A I, 86; *оулегчили* 1408 Сучава, УГ, 70 – *полє(х)чили* 1460 Сучава, УГ, 111; *хо(л)довати* 1445 Серет, ССУМ, I, 247 – *голдовалиш* 1435 Сучава, ССУМ, I, 248; а також: от *Хородка* 1446 Сучава, ССУМ, II, 512; *хородни(к)* 1474 Васлуй, УГ, 122; *Хородника* 1444 Сучава, DRH, A I, 352; от *Хородничан* 1495 Сучава, ССУМ, II, 512; *херцєгъ* 1440 Торговище, УГ, 136; *Хлубокою* долину 1488 Сучава, УГ, 125; на єди(н) *хра(б)* 1490 Сучава, УГ, 131 тощо. За висновками М. Антошина, приголосний *z* в українських діалектах Молдавії був придиховим, що й підтверджується змішуванням *z* і *x*: *могилоу – мохилу, Гринкова – Хринкова* [1, с. 26]. Л. Гумецька вбачає у написаннях *Гудич – Худич, господарь – осподарь* щільний гортанний звук *h*, позначуваний буквами *g/x* або нульовою графемою [4, с. 33]. Поряд із цим знаходимо вияви задньоязикового зімкненого дзвінкого приголосного *g*, який відображається у грамотах диграфом *kg*, графемами *k* і *g*: *Жыкгимонъта* 1489 Петрков, УГ, 47 – *Жикмонтъ* 1468 Житомирщина, УГ, 30; *соуграничники – соуграничных* 1478 Луконія, ССУМ, II, 397, 401; *Швтригайло* 1445 Вільховець, УГ, 37 – *Швтрикайла* 1452 Луцьк, УГ, 38, ще пор. *гвалто(м)* 1460 Сучава, УГ, 113; *Дедикголдъ* 1407 Вільно, УГ, 35; *Довкговдъ* 1401 Троки, УГ, 34; *Млкердови(ч)* 1452 Луцьк, УГ, 38, – очевидно, запозичені лексеми, звучання яких відрізнялося від вимови звичних, питомих, лексем.

У деяких варіативних формах представлено перехід приголосного *l > v*: *Вытолътъ* 1401 Київ, УГ, 26 – *Витовтъ* 1407 Вільно, УГ, 35; *Волковяннинъ – Вовлковлянина* (!) 1451 Вільно, ССУМ, I, 190; *далъ* 1499 Київщина, УГ, 30 – *давъ* 1407 Вільно, УГ, 35; ще пор.: я *дорадивс#* 1473, ССУМ, I, 318; але: *баволну, w(т) волны, шолкъ* 1408 Сучава, УГ, 70-71; *вздаль, В(о)лчко* 1413 Львів, МГ, 272; *дава(л)* 1487 Краків, УГ, 43; *слободу* 1448 Буковина, УГ, 101; *очистиль* 1499 Київщина, УГ, 31; *пах(л)* 1497 Ейшишки, УГ, 61 тощо.

У поодиноких паралельних написаннях антропонімів бачимо зміну початкового [n] > [m]: *Николаю* 1401 Київ, УГ, 26; к стому *Николъ* 1497 Ейшишки, УГ, 59; *Николы* 1446 Сучава, УГ, 99 – *Миколах* 1421 Львів, УГ, 65; *Микита, Микитинъ* 1458 Острог, УГ, 40 – *Никита* 1487 Сучава, ССУМ, II, 49; *Микоула* 1490 Луцьк, ССУМ, I, 590 – *Никулеви* 1453 Сучава, ССУМ, II, 52 тощо.

Виявлено мовні поплутання, пов'язані з передаванням звука [ф]: *Тевкхиста* 1459 Сучава, DRH, А II, 123 – *Фев(к)хистомъ* 1471 Сучава, УГ, 119; *Тоадєрь* 1490 Сучава, УГ, 132 – *Феодора* 1499 Київщина, УГ, 31, пор. також надпоправне написання: *Фтеодороу* 1467 Сучава, ССУМ, II, 503; *Фалєлеи* 1490 Луцьк, ССУМ, II, 498 – *Хвалєлхи* 1498 Володимир, ССУМ, II, 498; " *Хвє(д)ка* 1490 Луцьк, УГ, 49 – *Фєдко* 1499 Київщина, УГ, 31; где осиль *Тома* 1445 Сучава, ССУМ, II, 94 – пана *Фомы* 1443 Сучава, УГ, 96, у яких подибуємо літери *ф, f, т* і диграф *хв*. Проте в текстах грамот переважає написання графем *ф* та *f*: *анафєма* 1411 Сучава, УГ, 75; *Спифановичъ* 1478 Львів, УГ, 68; *Сфре(м)* 1488 Сучава, УГ, 128; *Иваса(ф)* 1471 Сучава, УГ, 119; *куфтере(и)* 1487 Краків, УГ, 43; *Логofету* 1411 Сучава, УГ, 75; *Wста(f)#* 1463 Острог, УГ, 41; *Стєфанъ* 1460 Сучава, УГ, 110 і под.

На підставі аналізу мови грамот XV ст. висновуємо, що в системі консонантизму ділового письменства відображено чимало важливих фонетичних явищ: ствердіння приголосного [р], притаманне південно-західноукраїнським діалектам; ствердіння шиплячих приголосних, типове для української мовної системи; часті приклади твердого приголосного [ц], характерного північноукраїнським говіркам; уподібнення м'якими передньоязиковими приголосними наступного [л], відображене в сучасній українській мові; уподібнення у сполученнях „дзвінкий + глухий” та „глухий + дзвінкий”; спрощення в групах приголосних, наявне в українській мові сьогодні; різнопланова специфіка рефлексів звукосполучень *dj, *zdzj; ознаки переходу [mj] > [mn], притаманного південно-західним говіркам; відображення звуків [z] та [r] та ін. Різні наслідки реалізації приголосних фонем призвели до розвитку варіативності в консонантизмі української мови XV ст.

Література

1. Антошин Н. С. Язык молдавских грамот XIV – XVI веков : автореф. дисс. на соиск. учен. степени д-ра филол. наук : 10.661 „Языки народов СССР”. Ленинград, 1961. 34 с.
2. Атлас української мови : в 3 т. Т. 1: Полісся, Середня Наддніпрянина і суміжні землі. Київ, 1984; Т. 2: Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. Київ, 1988; Т. 3. Ч. 1: Слобожанщина, Донеччина і суміжні землі. Ч. 2: Нижня Наддніпрянина, Причорномор'я і суміжні землі. Ч. 3: Комплексні карти. Ч. 4: Некартографовані матеріали. Київ, 2001.
3. Грамоти XIV ст. / упоряд. М. М. Пешак. Київ : Наук. думка, 1974. 255 с.
4. Гумецкая Л. Л. К вопросу о языке молдавских грамот XIV – XV вв. *Otázky dějin střední a východní Evropy*. Vyd. 1. Brno, 1971. S. 25–35.
5. Жовтобрюх М. А. Исторична граматика української мови / М. А. Жовтобрюх, О. Т. Волох, С. П. Самійленко, І. І. Слинко. Київ : Наук. думка, 1980. 319 с.
6. Залеський А. М. Діалектна основа фонологічної системи сучасної української літературної мови. Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами. Київ, 1977. С. 50–95.
7. Купчинський О. Акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII – першої половини XIV століть. Дослідження. Тексти. Львів, 2004. 1283 с.
8. Мойсієнко В. Відбиття давніх звукосполук *dj, *zdzj у поліських говорах періоду пізнього середньовіччя. Українська мова. 2008. № 2. С. 39–43.
9. Мойсієнко В. М. Північне наріччя української мови в XVI – XVII ст. Фонетика : дис. ... д-ра филол. наук ; 10.02.01 – „Українська мова”. Житомирський державний університет ім. Івана Франка. Житомир, 2006. 563 с.
10. Молдован А. М. Пять новонайденных украинских грамот конца XIV – начала XV в. *Лингвистическое источниковедение и история русского языка*. Москва, 2000. С. 261–276.
11. Півторак Г. П. Формування і діалектна диференціація давньоруської мови. Київ : Наук. думка, 1988. 277 с.
12. Українські грамоти XV ст. / підгот. до вид. В. М. Русанівський. Київ : Наук. думка, 1965. 162 с.
13. Шевельов Ю. Исторична фонологія української мови. Харків : Акта, 2002. 1054 с.
14. Ярошенко В. Українська мова в молдавських грамотах XIV – XV вв. Київ, 1931. 93 с.
15. Bogdan I. Documentele lui Țeșan cel Mare. Vol. I. București : Atelierele Grafice Sococ & Co, 1913. 518 p.
16. Bogdan I. Documentele lui Țeșan cel Mare. Vol. II. București : Atelierele Grafice Sococ & Co, 1913. 611 p.
17. Kuraszkiewicz W. Gramoty halicko-wołyńskie XIV – XV wieku. *Studium językowe*. Kraków, 1934. 174 s.
18. Stang Chr. S. Die westrussische Kanzleisprache des Grossfürstentums. Oslo, 1935. 148 s.

References

1. Antoshin N. S. Yazyk moldavskikh gramot XIV – XVI vekov : avtoref. diss. na soisk. uchen. stepeni d-ra filol. nauk : 10.661 „Yazyki narodov SSSR”. Leningrad, 1961. 34 s.
2. Atlas ukrainskoyi movy : v 3 t. T. 1: Polissya, Serednja Naddniprojanshhyna i sumizhni zemli. Kyjiv, 1984; T. 2: Volynj, Naddnistrjanshhyna, Zakarpattja i sumizhni zemli. Kyjiv, 1988; T. 3. Ch. 1: Slobozhanshhyna, Donechchyna i sumizhni zemli. Ch. 2: Nyzhnja Naddniprojanshhyna, Prychornomor'ja i sumizhni zemli. Ch. 3: Kompleksni karty. Ch. 4: Nekartografovani materialy. Kyjiv, 2001.
3. Ghramoty XIV st. / uporjad. M. M. Peshhak. Kyjiv : Nauk. dumka, 1974. 255 s.
4. Gumetskaya L. L. K voprosu o yazyke moldavskikh gramot XIV – XV vv. *Otázky dějin střední a východní Evropy*. Vyd. 1. Brno, 1971. S. 25–35.
5. Zhovtobryukh M. A. Istorychna ghramatyka ukrainskoyi movy / M. A. Zhovtobryukh, O. T. Volokh, S. P. Samijlenko, I. I. Slynjko. Kyjiv : Nauk. dumka, 1980. 319 s.
6. Zaleskyj A. M. Dialektna osnova fonologichnoji systemy suchasnoji ukrainskoyi literaturnoji movy. *Ukrainsjka literaturna mova v jiji vzajemodiji z terytorialjnomy dialektamy*. Kyjiv, 1977. S. 50–95.
7. Kupchynskij O. Akty ta dokumenty Ghalycjko-Volynskogho knjazivstva KhIII – pershoji polovyny XIV stolitj. Doslidzhennja. Teksty. Ljviv, 2004. 1283 s.
8. Mojsijenko V. Vidbytija davnikh zvukospoluk *dj, *zdzj u polisjkykh ghovorakh periodu piznjogho serednjovichchja. *Ukrainsjka mova*. 2008. №2. S. 39–43.
9. Mojsijenko V. M. Pivnichne narichchja ukrainskoyi movy v XVI – XVII st. Fonetyka : dys. ... d-ra filol. nauk ; 10.02.01 – „Ukrainsjka mova”. Zhytomysjkyj derzhavnyj universytet im. Ivana Franka. Zhytomyr, 2006. 563 s.

-
10. Moldovan A. M. Pyat novonaidennykh ukrainskikh gramot kontsa XIV – nachala XV v. *Lingvisticheskoe istochnikovedenie i istoriya russkogo yazyka*. Moskva, 2000. S. 261–276.
 11. Pivtorak Gh. P. Formuvannya i dialektna dyferenciacija davnjoruskoji movy Kyjiv : Nauk. dumka, 1988. 277 s.
 12. Ukrajinjski ghramoty XV st. / pidghot. do vyd. V. M. Rusanivskyj. Kyjiv : Nauk. dumka, 1965. 162 s.
 13. Sheveljov Ju. Istorychna fonologhija ukrajinskoji movy. Kharkiv : Akta, 2002. 1054 s.
 14. Jaroshenko V. Ukrajinjska mova v moldavsjskykh ghramotakh XIV – XV vv. Kyjiv, 1931. 93 s.
 15. Bogdan I. Documentele lui Çtefan cel Mare. Vol. I. Bucureşti : Atelierele Grafice Socec & Co, 1913. 518 p.
 16. Bogdan I. Documentele lui Çtefan cel Mare. Vol. II. Bucureşti : Atelierele Grafice Socec & Co, 1913. 611 p.
 17. Kuraszkiewicz W. Gramoty halicko-wolyńskie XIV – XV wieku. Studium językowe. Kraków, 1934. 174 s.
 18. Stang Chr. S. Die westrussische Kanzleisprache des Grossfürstentums. Oslo, 1935. 148 s.

Надійшла / Paper received: 16.10.2020

Надрукована / Paper Printed : 03.11.2020